

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У
МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студент 2 курсу 10-281 Мз групи
Спеціальності
262 «Правоохоронна діяльність»
Освітньо-професійної програми
«Правоохоронна діяльність»
Король Микита Андрійович

Керівник: к.ю.н., доцент **Гладенко О.М.**

Рецензент:

професорка кафедри спеціальних та
професійних дисциплін Херсонського
факультету Одеського державного
університету внутрішніх справ
к.ю.н., доцента **Новікова М.М.**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Історико-правові основи становлення та розвитку міжнародної кримінальної відповідальності.....	6
1.1. Міжнародна кримінальна відповідальність у Стародавньому світі та Середньовіччі.....	6
1.2. Становлення та розвиток кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві у ХХ ст.....	12
РОЗДІЛ 2. Міжнародно-правовий механізм притягнення до кримінальної відповідальності.....	17
2.1. Інституційно-управлінські засади сучасної міжнародно-правової системи кримінальної відповідальності.....	17
2.2. Основні форми притягнення до кримінальній відповідальності у випадку порушення міжнародного миру та безпеки.....	23
2.3. Операції по підтримці миру та безпеки як форма профілактики міжнародних кримінальних посягань.....	29
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Система міжнародних відносин сучасного історичного етапу передбачає нормативне закріплення положень щодо притягнення держави до кримінально-правової відповідальності. Це стало можливим у результаті проведення Токійського та Нюрнберзького судового процесів після II Світової війни за результатом якого до міжнародної кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти людства притягли не тільки безпосередньо представників нацистського режимів, але й опосередковано держави яку вони представляли. Зокрема, у 1945-1949 рр. Великобританія, СРСР, США та Франція судилися з колишніми лідерами нацистських держав в Міжнародному військовому трибуналі та притягнули до відповідальності не тільки їх представників, алей самі держави. Зокрема, поклавши на них обов'язок виплати репарації та контрибуції.

Окреме значення питання кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві має для України в умовах гібридної війни з Російською Федерацією, окупацією країною-агресором частини території української держави та вбивства мирного населення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційна робота виконана згідно з розробленим кафедрою національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права ХДУ планом проведення актуальних наукових досліджень та у відповідності до ініціативної теми кафедри («Теорія та практика реформування галузевого законодавства України», № 0118U006817).

Дослідженню окремих аспектів кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві присвятили свої праці такі науковці, як: Ф.Б.Азізов, М.В. Борисенко, М. Герасименко, В.В. Гутник, І. Д. Дудко,

А. Мартинов, А. Прохорова, В.Ф. Салабай, О.О.Скрильник, М.Г. Тиский, М.П. Чуб та інші.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження міжнародно-правового механізму кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві.

Поставлена мета визначає наступні завдання у дослідженні:

- 1) проаналізувати історико-правові основи становлення та розвитку міжнародної кримінальної відповідальності;
- 2) охарактеризувати міжнародну кримінальну відповідальність у Стародавньому світі та Середньовіччі;
- 3) розкрити особливості становлення та розвитку кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві у ХХ ст.;
- 4) дослідити міжнародно-правовий механізм притягнення до кримінальної відповідальності;
- 5) проаналізувати інституційно-управлінські засади сучасної міжнародно-правової системи кримінальної відповідальності;
- 6) розкрити основні форми притягнення до кримінальній відповідальності у випадку порушення міжнародного миру та безпеки;
- 7) дослідити особливості проведення операцій по підтримці миру та безпеки як форми профілактики міжнародних кримінальних посягань.

Об'єкт кваліфікаційної роботи. Об'єктом дослідження виступають міжнародно-правові відносини в сфері притягнення до кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві.

Предметом кваліфікаційної роботи є особливості кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві.

Методи дослідження. Методологічну основу кваліфікаційної роботи склали наступні методи дослідження міжнародно-правових явищ:

- історико-правовий метод;

- системний метод правового дослідження;
- доктринальний метод;
- описовий метод;
- загально-логічні методи;
- спеціально-юридичний метод та інші.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути враховані у подальших наукових дослідженнях предмету кваліфікаційної роботи, викладанні таких дисциплін, як: «Міжнародне публічне право», «Історія міжнародних відносин», «Міжнародне кримінальне право».

Апробацію результатів дослідження здійснено в збірнику міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи» (29.11.21 р., м. Чернігів).

Публікація:

Король М.А. Передумова формування міжнародно-правового інституту кримінально-правової відповідальності держав. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи*: збірник міжнародної науково-практичної конференції (29.11.21 р., м. Чернігів) – *готується до друку*.

Структура кваліфікаційної складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1. Міжнародна кримінальна відповідальність у Стародавньому світі та Середньовіччі

Проблеми збереження загального миру, усунення загрози війни, підтримання міжнародної безпеки і стабільності, врегулювання регіональних конфліктів є об'єктом уваги світового співтовариства протягом багатьох століть. Деякі історики співвідносять зародження перших систем колективної безпеки зі створенням у 478 р. до н.е. союзу грецьких держав, яке отримало назву „Делоська ліга”. Однак, на наш погляд, ототожнювати створення античних міждержавних воєнно-політичних союзів з діяльністю з підтримання або відновлення міжнародного миру можна тільки з певною часткою умовності. Більш правильно було б розглядати їх у межах феномену, якій пізніше, у ст. 51 Статуту ООН, отримає назву колективного самозахисту [1, с. 152].

Специфічні риси має діяльність на користь миру в період раннього Середньовіччя. Держави Європи цього періоду мало були схожими на свої сучасні аналоги: монархи часто не володіли безумовним контролем над територією власної країни. У цю епоху єдиною інституцією, яка об'єднувала всю західноєвропейську цивілізацію, була католицька церква. Само це і обумовило її роль як провідного суб'єкта діяльності заради миру. Церква спробувала скінчити з міжособними феодалними війнами через введення темпоральних (із заходу сонця середі до світанку понеділка) і локальних (на визначеній території храмів і цвинтарів) обмежень на їх ведіння. До порушників

заборони передбачалося застосування санкцій релігійного характеру (наприклад, оголошення анафему). Дане суспільно-політичне явище в історії міжнародних відносин отримало назву „Peace Dei” (божого миру) [2, с.34].

Божий мир міг бути встановленим або так званими „канонами про мир”, або спеціальними публічними угодами. У 1038 р. єпископ французького міста Бурж оголосив околиці даного міста «територією, вільною від війн». Схожий міжнародно-правовий інститут існує у сучасному світі під назвою „зона безпеки”.

До цього періоду відносяться і перші історичні спроби провадження операції з «примушення до миру»: усе чоловіче населення міста підлягало мобілізації до так званої „Ліги миру Буржу”, на яку були покладені обов’язки з припинення спроб порушити мир у місті. Фінансування діяльності на користь миру здійснювалось за рахунок спеціального оподаткування. Ліги миру створювалися і в інших містах і регіонах Європи: Льєжі (1082 р.), Кельні (1083 р.), Бамберзі (1085 р.), Швабії (1083 р.), Баварії (1094 р.). Однак феномен „божого мира” навряд чи може бути віднесеним до діяльності з підтримання або відновлення міжнародного миру у сучасному розумінні цього терміну: заходи з превенції воєнних дій мали, як правило, суто внутрішній, локальний і селективний (розповсюджувалися виключно на християн) і неправовий характер. Здійснювалися і спроби з контролю гонки озброєнь. Наприклад, введення заборони на використання арбалетів у війнах між християнами (1139 р.) або продаж зброї невірним (мусульманам) [3, с. 68].

Вторгнення турків до Європи стимулювало багаточисельні, хоч і в більшості випадків безуспішні, спроби створення в XV-XVI сторіччі регіональної загальноєвропейської системи колективної безпеки. Проекти систем колективної безпеки європейських держав той епохи мали ярко виражений регіонально обмежений, мілітарний, релігійний і

етноцентричний характер. Представники філософської думки, гуманісти Відродження обґрунтовували необхідності розв'язання міждержавних конфліктів виключно мирними заходами та зусиллями всього людства. Зокрема, у період з 1300 по 1800 рр. було підготовлено понад 30 проектів створення відповідних міжнародних організацій, діяльність яких була спрямована на забезпечення міжнародної безпеки [4, с. 11].

У 1623 р. француз Емерік Крюссе запропонував глобальну систему підтримання міжнародного мира і стабільності. Відповідно до проекту монархи європейських держав, а також Китаю, Ефіопії, Туреччини та інших країн повинні були проголосити про непорушність існуючих кордонів. Всі міждержавні суперечки підлягали розв'язанню міжнародною організацією, розташованою на нейтральній території (за пропозицією автора проекту у Венеції). В разі відмови окремої країни підкоритися прийнятому більшістю голосів колективному рішенням відносно неї могли бути прийняті заходи примусового характеру. Особи, звинувачені в розпалюванні війни, підлягали засланням в місцевості, заселені канібалами. При цьому, Крюссе розумів, що з урахуванням поточного стану розвитку транспорту і засобів зв'язку проект міг бути реалізованим тільки в далекому майбутньому [5, с. 205].

У XVII-XIX сторіччях кількість проектів щодо підтримання миру різко зросло. Слід відмітити, що більшість авторів віддавали пріоритет мирним засобам розв'язання конфліктів, зокрема через судові інституції. У 1840 р. американець Вільям Ледд запропонував створення конгресу народів і міжнародного суду, рішення якого повинні були носити рекомендаційний характер. У цілому, для філософів цієї епохи характерна була докладне пророблення питання щодо досягнення гармонії в міждержавних відносинах і відмова від заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення мира і/або примушення до миру (Ж.Ж. Руссо, І. Кант, В.Ф. Малиновський тощо) [6].

Тим часом, європейськими дипломатами накопичувався

практичній досвід у галузі пошуку політико-правових засобів підтримання і відновлення міжнародного безпеки та миру: Утрехтський мир 1713 р., Вестфальський мир 1648 р., Паризький мир 1763 р. тощо.

Вестфальський мир, який положив кінець тридцятирічній війні, більшістю істориків визнається поворотним пунктом до створення нового міжнародного політичного порядку, що фактично проіснував до 1815 р. Мирні угоди 1648 р. поклали кінець релігійним війнам в Європі, обумовили розпад Священної римської імперії та створення низки суверенних держав – суб'єктів міжнародного права, а також сприяли визнанню незалежності держави від церкви. Нова міжнародна система складалася із сукупності держав, які не визнають над собою ніякої верховної влади. Вестфальський мир запропонував мирне, через судовий розгляд, розв'язання міжнародних суперечок. Використання в міжнародній системі відносин примусових силових засобів допускалося лише у випадку, якщо протягом 3 років суперечка не буде розв'язана мирним способом.

Слід зауважити, що свого практичного втілення дана система так і не знайшла. Адже, держави Європи віддавали перевагу концепції „балансу сил”, відповідно до якої жодна держава не має можливості загрожувати незалежності або основним правам інших країн [7, с. 85].

Вищезгадану систему колективної безпеки було зруйновано Французькою революцією 1789 р., яка в т.ч. відхилила право монархів розпоряджатися територією і населенням своєї держави виключно за власним бажанням. Священний союз, створений на Віденському конгресі в 1815 р. державами-членами антинаполеонівської Сьомої коаліції (Австрією, Прусією і Росією), до яких пізніше приєдналися Франція, Велика Британія та низка інших держав, явився другою, і більш успішною загальноєвропейською системою колективної безпеки, інструментом з підтримання та забезпечення „великого” миру на континенті.

Скоординовані дії Великої Британії, Росії і Франції з підтримки грецького народу, який повстав у 1827 р., які хоч і були розцінені Туреччиною як утручання до її внутрішніх справ, сьогодні могли бути охарактеризовані як гуманітарна інтервенція або діяльність примусового характеру із захисту прав людини. Коли султан відмовився задовольнити вимоги великих держав, воєнно-морське угруповання коаліції розгромило турецький флот у битві при Наваріно, створивши, тим самим (хоч і з певними застереженнями) прецедент примусових дій з використанням збройних сил в сфері захисту прав людини. Другим прикладом застосування примусових дій, що носили гуманітарний характер, є операції англо-французької ескадри у північній Африці (1819 р.) з викорінювання работоргівлі в акваторії Середземного моря і наступні дії ВМС різних європейських держав, що були спрямовані на припинення торгівлі „живим товаром” [8, с. 25].

Правовою основою діяльності цього виду стали рішення Віденського конгресу (1815 р.), положення Паризького мирного договору (1824 р.) та генерального акту Брюссельської конференції (1890 р.) та низки двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод [9, с. 239].

Залучення до міжнародних відносин різних країн Європи, Азії, Америки і Африки, разом з цим, не давало підстави говорити про існування так званої “міжнародної спільноти”, єдиної правової системи, основаної на загальних інституціях або цінностях. Держави існували незалежно одне від одного, часто вважаючи своїх сусідів нерівноцінними партнерами. Завоювання „недостатньо цивілізованих” народів стало одним із основних напрямків зовнішньої політики європейських держав та стали підґрунтям для процесів колонізації у світі.

Теоретичним обґрунтуванням такої політики стала відповідна концепція „правління великих держав”. Слід зауважити, що епоха

імперіалізму характеризувалася чисельними міжнародними конфліктами, які іноді розв'язувалися силовим шляхом. Як один з шляхів урегулювання суперечок між великими державами виступали і мирні засоби – наприклад, Берлінська конференція із Західної Африки (1884-1885 рр.), яка, за думкою фахівців, допомогла запобігти новій європейській війни [10, с. 88].

Головна особливість класичного міжнародного права (1648-1919 рр.) полягає в тому, що воно не накладало ніяких обмежень на право держав застосовувати силу, що вважалося атрибутом суверенітету і рівноправ'я країн. Ці погляди склали основу доктрини інтервенції, яка залежно від історичних умов могла приймати різні форми: релігійної, політичної, гуманітарної тощо [11, с. 185].

Доктрина інтервенції ввійшла в суперечність з принципами невтручання у внутрішні справи суверенних держав і врегулювання міжнародних суперечок мирними засобами (через переговори, примирення, посередництво, арбітраж тощо).

Наприклад, сучасна історія міжнародного арбітражу починається в 1794 р., коли відповідно до Договору Джея про дружбу, торгівлю і мореплавання між Великою Британією і США з метою врегулювання цивільно-правових питань була створена спеціальна комісія. З 1798 по 1804 рр. комісія прийняла 536 рішень, які стали прецедентами обговорення Гаазької конференції 1907 р. (Конвенція „Про мирне рішення міжнародних сутичок”). Разом з тим, стратегічні суперечності між провідними світовими державами привели до того, що за країнами було залишено право самим визначатися, які питання виносити на арбітраж [12 с. 109].

1.2. Становлення та розвиток кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві у XX ст.

Небачені до тих пір масштаби наслідків Першої світової війни, переконливо вказали на необхідність створення ефективної всесвітньої системи колективної безпеки. Протягом війни було складено більш ніж півсотні проектів запобігання війн за допомогою міжнародних організацій [13].

Зокрема, в 1918 р. президент США Вудро Вільсон, засудивши концепції „європейського рівноваги” і „правління великих держав” як засоби, що нездатні запобігти збройним конфліктам, зауважував, що існує необхідність створення загальносвітового об’єднання націй. Таке об’єднання мало б на меті надання взаємних гарантій територіальної цілісності та політичної незалежності як великим, так і малим країнам [14, с. 30].

Перша спроба створення такої системи пов’язана із заснуванням у 1919 р. Ліги Націй (ЛН). Статут організації, як складової Версальського мирного договору (а також Нейїського, Севрського, Сен-Жерменського і Тріанонського договорів), підписали 44 держави. Вперше в історії людства була здійснена спроба створити міжнародну організацію всесвітнього масштабу, яка визначила своїми завданнями забезпечення гарантії їх мира і безпеки та розвиток співробітництва між народами [8, с. 25]. Разом з цим, відсутність у складі Ліги таких держав, як США і СРСР, поставило під сумнів її роль як представника всього світового співтовариства. Крім цього, відхиливши пропозиції Франції та Італії про створення міжнародних збройних сил і об’єданого командування [12 с. 109], і фактично відмовившись від концепції примушення до миру, Ліга як спосіб підтримання стабільності обрала виключно мирні засоби політичного і економічного характеру. Однак слід відмітити, що досвід одиничних фактів застосування Лігою Націй

для реалізації своїх статутних завдань міжнародного військового і поліцейського персоналу в подальшому отримало успішний розвиток у практиці Організації Об'єднаних Націй.

У березні 1921 р. війська держав-засновників Ліги були введені у Верхню Сілезію для забезпечення проведення плебісциту щодо питання державної належності цього регіону. В 1934-1935 рр. аналогічне завдання виконували військовий і поліцейський персонал держав-учасниць у Саарі [9, с. 239].

Досвід забезпечення проведення виборів, накопичений Лігою Націй, був використаний декілька десятиріч пізніше в операціях Організації Об'єднаних Націй у Намібії, Центральній Америці, Камбоджі, Югославії та інших регіонах планети.

Політичне переформатування Європи у післявоєнний період обумовило проблему „спірних територій” (Саар, Верхня Сілезія та Данциг тощо). Ключ до розв'язання проблеми був знайдений у передачі цих районів під тимчасове управління Ліги Націй з призначенням так званого Верховного комісара ЛН як вищої посадової особи, наділеної широкими повноваженнями.

Великим досягненням Ліги, на наш погляд, було спроба визначати долю низки спірних територій шляхом народного волевиявлення. Досвід Ліги у справі розв'язання проблем цього виду був у подальшому застосований в операціях ООН у Східному Тиморі, Косово та Боснії і Герцеговині тощо.

У випадку розв'язування прикордонного конфлікту між двома членами організації – Грецією та Болгарією у 1925 р. були застосовані форми врегулювання міжнародних суперечок, у подальшому закріплені в розділі VI Статуту ООН. В даному випадку вперше був випробуваний на практиці інститут міжнародних військових спостерігачів. Утручання Ліги Націй дозволило уникнути відкритого збройного конфлікту між Польщею і Литвою з питання визначення суверенітету Вільнюса (1919-

1927 рр.) [7, с. 85]. ЛН зробила спробу відмовитися від практики таємної дипломатії, взяти на себе відповідальність у галузі договірної захисту національних меншин в Європі, ввести у практику міжнародних відносин інститут міжнародної опіки, а також сприяти розв'язанню низки соціальних проблем. Заснована в 1921 р. Постійна палата міжнародного правосуддя з'явилась прообразом сучасного Міжнародного суду, створеного відповідно до розділу XIV Статуту ООН [10, с. 88].

Система колективної безпеки, запропонована Лігою Націй, продемонструвала свою ефективність при розв'язанні обмежених за масштабом конфліктів 20-х років і, деякою мірою, сприяла відстрочці початку нової світової війни. Разом з цим, вона продемонструвала свою неспроможність при спробі розв'язати міжнародну кризу наступного десятиріччя. Ускладнення міжнародної обстановки в 30-ті рр. ХХ ст. виявило ряд недоліків системи колективної безпеки, яка була введена Лігою Націй. Адже, дана система була заснована на досить помилковому припущенні про однаковий рівень зацікавленості усіх держав-учасниць у справі збереження миру та їх однакової готовності взяти на себе відповідні зобов'язання [2, с.34]. Положення загострювалося егоїстичною і непередбачливою політикою великих держав, які насправді, потурали агресивним прагненням Німеччини, Італії і Японії, а також небажанням більшості країн-членів організації підпорядковувати свої національні інтереси загальносвітовим інтересам[4, с. 11].

Рівень розвитку технологій і озброєння той епохи давав підстави низці держав, розташованих на американському континенті, вважати Атлантичний океан захистом більш надійним, ніж система колективної безпеки. Як замітив у 1925 р. канадський дипломат Дандюран: «У цієї асоціації взаємного страхування від пожежі різні держави страхуються від неоднакового ризику. Стосовно нас, ми живемо в пожежобезпечному будинку, віддалік від горючих матеріалів» [6].

Реальний політичний вплив організації протягом 30-х років неухильно знижувалось. Після того як спеціальна комісія ЛН прийшла до висновку, що напад японських збройних сил на китайські об'єкти в Маньчжурії в 1931 р. слід кваліфікувати як акти агресії, а не дії в цілях самозахисту, японська делегація назавжди залишила Женеву.

Політика введення санкцій відносно Італії (перший і єдиний випадок в історії ЛН застосування санкцій відносно великої держави), яка напала на Ефіопію в 1935 р., виявилася повністю неспроможною.

Повним провалом закінчилася і політика невтручання під час громадянської війни в Ефіопії. Все це до кінця 30-х рр.. ХХ ст., коли почалася Друга світова війна, привело до фактичного розвалу організації.

У своїх працях Т.Н. Нешатаєва визначила невдачі Ліги Націй причинами подвійного характеру:

- 1) суспільно-політична обстановка 1919-1939 рр., яка характеризувалася переважанням відцентрових тенденцій, не сприяла позитивним акціям нової політичної структури;
- 2) організаційно-правовий, юридичний механізм ЛН був недоконаний і не дозволяв ефективно розв'язувати конфліктні ситуації між державами-членами, вести пошук мирних шляхів для розвитку міждержавних відносин [3, с. 68].

У статутних актах ЛН був відсутнім обов'язковий принцип мирного розв'язання суперечок і обов'язків держав щодо об'єднання своїх дій з підтримання миру. Статут Ліги не тільки не заборонив агресивну війну, але і не піддав її безумовну засудженню. Більш того, при дотриманні низки формальних вимог Ліга Націй визнавала легітимність війни[2, с.34]. Засоби з обмеження застосування збройних сил, які пропонувалися статутом ЛН, на практиці, були

малоефективними [8, с. 25]. Санкції проти держави-агресора, в порушення положень статуту, не мали обов'язкового характеру для членів Ліги. В статуті нічого не говорилося про колективний характер санкцій і координаційну роль керівних органів ЛН. На розсуд членів організацій залишалося питання щодо засобу переривання фінансових, торгівельних або особистих зв'язків між громадянами держави-порушника і громадянами іншої країни. Не містилися в статуті і конкретні вказівки стосовно організації та принципів діяльності її об'єднаних збройних сил (ст. 16 Статуту Ліги Націй) [4, с. 11].

Крім цього, більшість місій ЛН не були насправді інтернаціональними. Персонал місій формувався, у більшості випадків, із громадян країн-переможниць у Першій світовій війні, і тому майже ніколи не розглядувався нейтральним або неупередженим [7, с. 85]. Як наслідок, Ліга Націй, яка не мала ресурсів, адекватних цілям організації, не змогла стати ефективною перешкодою на шляху розв'язання Другої світової війни [12 с. 109]. Поряд з цим, не слід і зменшувати значення Ліги Націй у галузі діяльності на користь миру. Система глобальної колективної безпеки, запропонована ООН, будувалася з урахуванням всього досвіду (як позитивного, так і негативного), накопиченого її безпосередньою попередницею.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

2.1. Інституційно-управлінські засади сучасної міжнародно-правової системи кримінальної відповідальності

Останніми роками на світовій арені з'явилося чимало інституцій-суб'єктів діяльності з відновлення або підтримання міжнародної безпеки (наприклад, Європейський Союз, НАТО, ОБСЄ тощо). Але провідна роль у справі зміцнення міжнародного миру належить Організації Об'єднаних Націй.

Підвищенню миротворчого потенціалу ООН сприяє низка факторів:

- глобальний характер організації – її членами є практично всі країни світу;
- правовий і організаційно-управлінський механізми організації дозволяють їй позитивно впливати на деескалацію небезпечних конфліктних ситуацій, які загрожують міжнародному миру і безпеці;
- ООН залишається єдиним місцем, де регулярно зустрічаються відповідальні представники переважної більшості держав [26, с. 117];
- у межах Організації Об'єднаних Націй співпрацюють країни різної політичної орієнтації, що дозволяє забезпечувати ефективний діалог усіх зацікавлених сторін з метою досягнення компромісу на підставі балансу їх інтересів [28, с. 45-46].

Відповідно до ст. 1 Статуту ООН основним завданням цієї організації є підтримання міжнародного миру і безпеки. Для виконання

цього завдання ООН повинна приймати ефективні колективні заходи для запобігання і усунення загрози миру, придушення актів агресії мирними засобами, відповідно до принципів справедливості і міжнародного права, розв'язування міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть привести до порушення миру. Усі члени ООН відповідно до ст. 2 Статуту зобов'язуються розв'язувати свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоби не піддавати загрозі міжнародний мир і безпеку, та справедливість; утримуватися в міжнародних відносинах від загрози сили або її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави.

У справі реалізації цілей організації значна роль відводиться головним і допоміжним органам, спеціалізованим установам ООН, перш за все, Генеральній Асамблеї, Раді Безпеки, Генеральному секретарю, а також Департаменту операцій з підтримання миру Секретаріату ООН, які є основним суб'єктами системи управління діяльності з підтримання або відновлення міжнародного миру [15, с. 103].

Генеральна Асамблея ООН (ГА ООН) як головний орган цієї організації відповідно до Статуту ООН має широке коло повноважень. Згідно зі ст. 11 Статуту ГА уповноважена розглядувати загальні принципи співробітництва в справі підтримання миру і безпеки, а також обговорювати будь-які питання, що відносяться до цієї проблеми і ставляться перед нею будь яким членом ООН або Радою Безпеки [28, с. 90].

Відповідно до ст. 14 ГА уповноважена рекомендувати заходи мирного розв'язування деякої ситуації, незалежно від її походження, яка могла би порушити загальне благополуччя або дружні відносини між націями. У світлі безперервної протягом „холодної війни” конфронтації між постійними членами Ради Безпеки і, як наслідок, невисокої ефективності цього органу, у 50-і роки з порушенням положень ст. 12 Статуту ООН намітилася тенденція до розширення повноважень

Генеральної Асамблеї в галузі підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки.

3 листопада 1950 р. за ініціативою США Генеральною Асамблеєю була прийнята резолюція 377(V), яка отримала назву „Єдність заради миру” (Uniting for Peace). Відповідно до цієї резолюції, яка засновувалася на положеннях ст.ст. 10 і 11 Статуту, в разі якщо Рада Безпеки внаслідок вето, накладеного одним з постійних членів РБ, не в змозі виконувати свою основну функцію – нести головну відповідальність за підтримання миру і безпеки (ст. 24), Асамблея уповноважувалася вивчити це питання на спеціально скликаній (протягом 24 годин) за вимогою семи членів Ради надзвичайної сесії ООН і направити своїм членам відповідні рекомендації, включаючи і рекомендації ідносно застосування збройних сил.

У резолюції містяться рекомендації членам організації мати наготові військові підрозділи, які за рекомендацією РБ і ГА можуть бути використані як миротворчі контингенті ООН.

На підставі резолюції 377(V) Генеральна Асамблея кваліфікувала в 1951 р. як агресію втручання КНР у корейську війну, рекомендувала вивід французьких і британських військ із зони Суецького каналу в 1956 р., прийняла рішення щодо введення санкцій проти Південно-Африканської Республіки і Португалії під час ведення ними колоніальних війн, висловлювала стурбованість стосовно радянського вторгнення до Афганістану (резолюція „Положення в Афганістані та її наслідки для миру і безпеки у всьому світі”, січень 1980 р.) тощо [29, с. 366].

5 листопада 1956 р. у зв'язку з англо-франко-ізраїльською агресією проти Єгипту Асамблеєю були створені „Перші надзвичайні збройні сили ООН” – НЗСООН I (“First United Nations Emergency Force” – UNEF I), які дислокувалися на єгипетсько-ізраїльському кордоні до 1967 р. Це був єдиний випадок, коли Генеральна Асамблея, всупереч

Статуту організації і на підставі резолюції „Єдність заради миру”, взяла на себе відповідальність за розгортання операції з підтримання миру із застосуванням збройних сил ООН.

При цьому Генеральним секретарем (ГС) робилося посилення на ст. 22 Статуту, згідно з якою ГА уповноважена засновувати такі допоміжні органи, які вона врахує потрібними для виконання своїх функцій. На наш погляд, посилення на ст. 22 Статуту є неправомірним, оскільки вищезгадана стаття відноситься до процедурних аспектів діяльності ГА і містить норми процесуального, а не матеріального права.

Разом з тим, рішення Асамблеї в історичній перспективі мало позитивний вплив на діяльність із зміцнення міжнародної стабільності, поклавши початок функціонуванню інститутів операцій з підтримання миру. У своїх резолюціях Асамблея прийняла рішення щодо розгортання місії, заснувала командування Сил, визначила в загальних рисах її завдання і функції, а також роль Генерального секретаря в повсякденному керівництві цим формуванням [30, с. 137].

Створення багатонаціонального контингенту здійснювалося на підставі угод, що уклалися на добровільних засадах між ГС ООН і державами-членами організації. Фінансування операції забезпечувалося ООН. При цьому частину витрат добровільно взяли на себе держави, які надали військові контингенти. Передбачалося підпорядкування НЗСООН I виключно Генеральній Асамблеї і Генеральному секретарю. Разом з цим, враховуючи рекомендаційний характер рішень ГА ООН, військові контингенти, що входили до складу НСООН I, знаходилися в підпорядкуванні держав, що їх надали.

До особливостей операції відносилося також та обставина, що на її проведення не була отримана згода всіх сторін, що брали участь у конфлікті: Ізраїль відмовився розміщати контингент НСООН I на своїй території, як наслідок, його підрозділи дислокувалися лише не єгипетському боці лінії розмежування сторін.

З прийняттям РБ ООН резолюції 340 від 25 жовтня 1973 р., яка санкціонувала створення на Близькому Сході „Других надзвичайних збройних сил ООН” – НЗСООН II (“Second United Nations Emergency Force” – UNEF II) і ввела підзвітність діяльності Генерального секретаря Раді Безпеки, повноваження з питань розгортання місій з підтримання миру остаточно надійшли до компетенції Ради Безпеки.

Всебічним розгляданням питання щодо операцій з підтримання миру в усіх аспектах займається допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН – Спеціальний комітет по операціям з підтримання миру (Special Committee on Peace-Keeping Operations), заснований на 19-й сесії ГА ООН відповідно до резолюції 2006 (XIX) від 18 лютого 1965 р. у складі 33 держав.

У квітні 1968 р. для підготовки робочих документів була створена робоча група Спеціального комітету (Special Committee’s Working Group), до складу якої увійшли 13 країн. На 43-й сесії склад Спеціального комітету, відомого тоді під назвою „Комітет 33-х”, за рахунок Китаю був розширеним до 34 членів (резолюція 43/59В від 6 грудня 1988 р.).

У 1996 р. приймається чергове рішення про збільшення чисельності комітету: держави, які приймали участь у роботі комітету як спостерігачі протягом трьох років, могли отримати статус його повноцінного члена. У 2002 р. до складу спеціального комітету входило вже більш 100 держав, головним чином, країн, які надавали персонал для операцій з підтримання миру. Як спостерігачі в роботі комітету брали участь дев’ять суб’єктів міжнародного права, включаючи Європейську комісію, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Суверенний рицарський Мальтійський Орден тощо [31].

Відповідно до резолюцій Генеральної Асамблеї Спеціальному комітету доручалося підготовлювати дослідження і доповіді з питань надання державами-членами послуг і персоналу для здійснення операція

ООН з підтримання миру, розробки керівних принципів, які регулюють проведення операцій ООН на користь миру, інших конкретних питань діяльності заради миру. Комітет у встановленому порядку подає Генеральній Асамблеї, через Комітет зі спеціальних політичних питань і питань деколонізації (Четвертий комітет), доповіді про свою роботу [32, с. 28].

Згідно зі ст. 24 Статуту ООН головний обов'язок з підтримання миру і безпеки покладений на Раду Безпеки (РБ). При виконанні своїх функцій, які випливають з цієї відповідальності, РБ діє від імені членів ООН, які, в свою чергу, погоджуються підкорятися рішенням Ради і виконувати їх (ст. 25). Рекомендації інших органів ООН, на відміну від рішень Ради Безпеки, не мають обов'язкового характеру, хоч і можуть враховувати при вирішенні той або іншої проблеми як побажання світового співтовариства. Рішення, які приймаються Радою Безпеки відповідно до положень розділу VI Статуту, що регламентують питання розв'язування суперечок, продовження яких могло би загрожувати підтриманню міжнародного миру і безпеки, не мають обов'язкового характеру. Правові зобов'язання можуть створюватися тільки рішеннями, які приймаються на підставі розділу VII, що розглядає проблеми, пов'язані з існуванням загрози миру, порушеннями миру або акту агресії.

Рада Безпеки є єдиним органом ООН, який визначає наявність будь якої загрози миру, порушення миру або акта агресії, надає рекомендації щодо заходів, котрі потрібно вживати з метою підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки (ст. 39). Традиційно було прийнято вважати, що основним джерелом загрози міжнародному миру і безпеки є, як правило, міждержавні конфлікти (так звана "зовнішня загроза").

При цьому світова спільнота виходила з припущення розповсюдження збройного конфлікту на сусідні країни, в той час як

міждержавні конфлікти розглядалися скрізь призму концепції державного суверенітету як “внутрішня” загроза виключно для цієї країни.

Саме на локалізацію та врегулювання міждержавних збройних конфліктів традиційно і були спрямовані зусилля світової спільноти, що завершилися створенням у другій половині ХХ сторіччя досить ефективної глобальної системи колективної безпеки, основою якого стала Організація Об'єднаних Націй. Але друга половина минулого сторіччя характеризувалася і якісними змінами природи збройних протистоянь, які прийняли характер регіональних конфліктів. Закінчення “холодної війни”, наступні соціально-економічні зміни в східноєвропейських країнах, розпад низки поліетнічних держав (у першу чергу, СРСР та Югославії) визначили їх міждержавну спрямованість. З 226 локальних конфліктів, що мали місце після Другої світової війни, частка конфліктів інтрадержавного характеру знизилася з 50 % у 1946 р. до 16 % у 2002 р. [33, р.593].

2.2. Основні форми притягнення до кримінальній відповідальності у випадку порушення міжнародного миру та безпеки

Існують різноманітні точки зору на класифікацію заходів з підтримання і відновлення міжнародного миру. В офіційних документах ООН ці дії в узагальненому вигляді частіше всього іменуються терміном „операції на користь миру” (peace operations). Тим часом, дослідники відмічають відсутність єдиного розуміння цього терміну. Цей феномен можна пояснити, надзвичайною стрімкістю розвитку процесів у галузі забезпечення миру, що і обумовлює їх різну лінгвістичну інтерпретацію.

Операції на користь миру (ОКМ) можуть класифікуватися за різними критеріями, зокрема, за темпоральною ознакою (на ОКМ періодів 1945-1988рр. і 1989-н.ч.) [34]. Однак, найбільш розповсюдженою є класифікація за функціональною ознакою.

Так, Е. Шмідл виділяє три основних категорії операцій на користь миру:

- операції з підтримання миру або підтримання угоди з припинення вогню, під якими частіше всього розуміється розміщення військових спостерігачів або легко озброєних військовослужбовців для спостереження за дотриманням угоди з припинення вогню або відводу військ. Часто їх також іменують „класичними” або „традиційними” операціями з підтримання миру, а іноді і – „операціями першого покоління”;

- розгорнуті або стратегічні операції з підтримання миру – розміщення військового, поліцейського і цивільного персоналу з метою проведення виборів, відновлення діяльності цивільної адміністрації, відновлення правопорядку тощо. Іноді цей вид операцій називають також „миробудівництвом” або „операціями з підтримання миру другого покоління”.

- операції з примушення до миру – це заходи примусового припинення конфлікту. Поділяються в свою чергу на операції з установлення або підсилення (robust) миру або „операцій третього покоління”.

Існують різні підходи до класифікації конфліктів. За ступенем інтенсивності вони можуть бути диференційовані на: малоінтенсивні (до 100 вбитих протягом календарного року), середньоінтенсивні (від 100 до 999 вбитих) і високоінтенсивних (понад 1000 вбитих).

Під великим конфліктом розуміють тривале збройне протистояння між двома або більш урядами, або одним урядом і хоч одною організованою збройною групою, внаслідок якого зареєстровано

не менш 1000 жертв. Серед протистоянь можуть бути виділені: дрібні і середні конфлікти, а також війни.

Досліджуючи етнічні корені конфліктів науковцями було виявлено 29 національних угруповань у світі, які можуть виступати або вже виступають за створення своєї національної держави шляхом збройної боротьби.

Прихильники „об’єктивістського” підходу в конфліктології виділяють у розвитку конфлікту декілька стадій. Зокрема, вони вважають, що першопричина будь-якого конфлікту є наявність у сторін інтересів, що взаємовиключають один одного, на основі чого виділяють наступні етапи:

- 1) відсутність конфлікту;
- 2) зародження конфлікту;
- 3) дозрівання конфлікту (латентний період);
- 4) відкритий конфлікт.

Розглядаючи вищезгадані етапи як фази виникнення і розвитку конфлікту, доцільно виділити і фазу його врегулювання, яка містить стадії переривання, врегулювання і розв’язання конфлікту.

Залежно від стадії розвитку конфлікту можуть використовуватися ті або інші форми діяльності з підтримання або відновлення миру.

Міжнародна цивільна поліція може приймати участь у таких видах діяльності з підтримання і відновлення миру як превенція конфліктів, підтримання миру, примушення до миру.

Діяльність із запобігання конфліктів (превенція конфліктів) – це комплекс заходів, спрямованих на врегулювання існуючих суперечок, запобігання переростання суперечок у конфлікти, а, в разі виникнення останніх, на їх локалізацію. В більшості джерел ця форма діяльності має найменування „превентивної дипломатії” [37, с. 25].

Разом з тим, Генеральним секретарем ООН ще в 1995 р. відмічалось, що діяльність із запобігання конфліктів не можна зводити

тільки до превентивної дипломатії. Цей вид діяльності охоплює також заходи превентивного характеру у військовій, гуманітарній і політичній галузях.

У червні 1992 р. Генеральним секретарем було рекомендовано створення системи раннього сповіщення з метою визначення можливого джерела загрози миру. Для недопущення відкритих збройних сутичок їм було також внесена пропозиція щодо превентивного розташування військ, цивільної поліції ООН у зонах потенційних конфліктів. Як інший превентивний захід було запропоновано створення в зонах конфліктів спеціальних демілітаризованих зон. З метою надання превентивної гуманітарної допомоги Раді Безпеки рекомендувалося збирати та аналізувати інформацію про ситуації, пов'язані з масовою міграцією населення, спалахами голоду та сутичок на етнічному підґрунті, які можуть загрожувати миру і безпеці [38, р. 28].

Прикладом реалізації політики превенції конфліктів є розташування міжнародного персоналу на території Колишньої югославської республіки Македонія (КЮРМ). 11 листопада 1992 р. президент КЮРМ звернувся до Генерального секретаря ООН з проханням розташувати на території країни контингент спостерігачів Організації Об'єднаних Націй. За погодженням з радою Безпеки в Македонію з 28 листопада до 3 грудня 1992 р. Генсеком ООН була направлена група спостерігачів з числа військових, поліцейських і цивільних фахівців.

Мандат контингенту ООН повинен був мати переважно превентивний характер: моніторинг ситуації на кордонах країни перебування з метою виявлення та контролювання інцидентів, які загрожують безпеці в регіоні.

Миротворчість – дії дипломатичного характеру, спрямовані на врегулювання конфлікту, що вже виник, шляхом використання мирних засобів, передбачених ст. 33 розділу VI Статуту ООН: переговорів,

арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних міжнародних органів, або інших мирних засобів. Рада Безпеки відповідно до ст. 37 уповноважена звертатися до конфліктуючих сторін із закликанням розв'язувати свої суперечки мирними засобами і надавати відповідні рекомендації.

Мирне розв'язання суперечок, як правило, повинно попереджувати початок військових операцій з примушення конфліктуючих сторін до миру. Цей миротворчий процес не припиняється і з початком бойових дій. Миротворча дипломатія складає політичну підставу застосування збройної сили: політичні цілі і завдання, встановлені дипломатами, визначають основні напрямки планування бойових дій, полегшують постановку завдань військовим частинам, які беруть участь в операціях з примушення до миру. Навіть якщо Організація Об'єднаних Націй і санкціонувала застосування збройних сил, паралельно з веденням бойових операцій повинні здійснюватися спроби вирішувати проблему на дипломатичному рівні. Переговорний процес може допомогти запобігти людським втратам і запропонувати перспективи досягнення остаточного мирного розв'язання конфлікту.

Основна відповідальність за проведення політики превенції конфліктів і миротворчості покладається на Політичний департамент ООН, який було створено у 1992 р. У галузі превенції конфліктів департамент визначає завдання, які підлягають виконанню, в той час як безпосередня робота з їх реалізації покладається на інші служби.

До повноважень Політичного департаменту входить п'ять функцій:

- моніторинг, аналіз та оцінка політичної ситуації у світі;
- визначає потенціальні або існуючі конфлікти, у розв'язанні яких Організація Об'єднаних Націй може зіграти позитивну роль;

- готує рекомендації Генеральному секретарю відносно заходів, вживання яких вважається доцільним у даній ситуації;
- займається реалізацією рішень політичного характеру;
  - надає консультації Генеральному секретарю відносно політичних аспектів діяльності із зміцнення міжнародного миру і безпеки [39, р. 219].

Операції з підтримання миру – присутність, за узгодженням з конфліктуючими сторонами, персоналу ООН (як правило, військового, поліцейського, цивільного, незброєних військових спостерігачів) у зонах конфліктів з метою реалізації або контролю за реалізацією угод з локалізації і врегулювання цих конфліктів, а також забезпечення надання гуманітарної допомоги.

Операції з примушення до миру – операції на користь миру, які проводяться відповідно до розділу VII Статуту Організації Об'єднаних Націй і передбачають використання збройних сил з метою відновлення миру.

Побудова миру – комплекс заходів, які приймаються після відкритого протистояння сторін, і спрямовані на зміцнення миру і відновлення довіри і взаємодії між колишніми противниками з метою запобігання конфлікту. Ця діяльність у постконфліктний період може приймати різноманітні форми: демобілізації і реінтеграції колишніх комбатантів у цивільне життя, сумісні дії сторін стосовно репатріації біженців, розмінування, відновлення інфраструктури тощо.

Важливе значення має проведення в постконфліктний період вільних виборів. Координацією цієї діяльності займається організований у 1992 р. відділ секретаріату ООН з надання допомоги в проведенні виборів. Залежно від характеру запиту ця допомога може приймати конкретні форми: спостереження, надання технічної допомоги, здійснення перевірки підсумків виборів тощо. Забезпечення проведення демократичних виборів є однією з найважливіших завдань цивільної

поліції ООН (ЦП). ЦП виконує цю функцію шляхом консультування місцевих правоохоронних органів з питань забезпечення безпеки під час проведення виборів, а також здійснення моніторингу їх перебігу.

Практично усім компонентам місії з підтримання/відновлення миру, включаючи поліцейський, доводиться вирішувати проблеми гуманітарного характеру. Так, в обов'язки персоналу ЦП ООН, дислокованого на території колишньої Югославії у 1992-1995 рр., входило надання допомоги міжнародновизнаним гуманітарним організаціям у справі реалізації їх мандату [40, р. 12].

Одним із найбільш перспективних аспектів діяльності цивільної поліції в постконфліктний період є формування правоохоронних органів країни перебування місії, а також організація професійної підготовки їх персоналу.

2.3. Операції по підтримці миру та безпеки як форма профілактики міжнародних кримінальних посягань

Типологізація операцій на користь миру виключно за функціональною ознакою не завжди дозволяє визначити їх специфіку в межах однієї форми ДПВМ. Наприклад, така форма діяльності як „превенція конфліктів” об'єднує як мирні засоби розв'язання конфліктів, передбачені ст. 33 (розділ VI) Статуту ООН (через переговори, посередництво, примирення тощо), так і примусові засоби (типу превентивного розміщення військових і поліцейських контингентів) засновані на положеннях ст. 42 (розділу VII) Статуту.

Вказані обставини обумовлюють, на наш погляд, необхідність введення додаткової диференціації видів діяльності на користь миру за критерієм коерцитивності - ступеня примушення, що застосовується до учасників конфлікту з метою його врегулювання, і використання для

досягнення цілі цієї сили.

Під застосуванням сили розуміється як її використання, так і загроза її використання. За критерієм коерцитивності виділяються наступні види діяльності на користь миру:

- переконання до миру;
- спонукання до миру;
- приборкування до миру;
- приневолення і примушення до миру.

Таким чином, у своїх екстремальних виявленнях мінімальним ступенем коерцитивності (або застосування сили) мають дипломатичні зусилля з урегулювання конфлікту (переконання до миру), в той час як максимальним – бойові дії з примушення до миру, які за своїм статусом наближаються до війни.

Діяльність з переконання до миру за своїм змістом відповідає поняттю „превентивної дипломатії” або, відповідно до класифікації Польового статуту сухопутних військ, операціям із забезпечення дипломатичної діяльності [32, с. 28]. У низці джерел вона також може мати назву операцій із встановлення миру [37, с. 25]. Діяльність цього виду спрямована на переконання сторін які беруть участь у суперечці, продовження якої може стати загрозою міжнародному миру і безпеці, в його розв’язанні виключно мирними засобами, передбаченими ст. 33 Статуту ООН, і тому містять нейтральний ступень коерцитивності.

Операції з підтримання миру залежно від рівня коерцитивності, (зниженого, середнього або підвищеного) можуть бути диференційовані на три категорії: спонукання до миру, приборкування до миру і приневолення до миру. Правовою підставою операцій цієї категорії може служити ст. 42 Статуту ООН. Із вісімнадцяти резолюцій, прийнятих Радою Безпеки ООН з 30 березня 1993 р. до 16 червня 1995 р. з питань проведення операцій з підтримання миру на території колишньої Югославії, в одинадцяти містилися рішення про прийняття

засобів примусового характеру на підставі положень розділу VII Статуту ООН.

Операції із спонукання до миру, пов'язані з превентивним розміщенням військового/поліцейського персоналу, а також розгортанням сил роз'єднання і спостерігачів з метою моніторингу за дотриманням угод про припинення вогню або перемир'я тощо, на відміну від традиційних поглядів [32, с. 28] виступають своєрідними засобами примусу, передбаченими розділом VII Статуту. Оскільки, в разі наявності загрози для міжнародного миру і безпеки, припускають розглядання компетентним міжнародним органом питання щодо можливого застосування до порушника заходів санкційного характеру. Таким чином, сама присутність міжнародних сил спонукає учасників протистояння утримуватися від дій, спрямованих на ескалацію конфлікту. Діяльність із спонукання до миру займає проміжне положення між такими традиційно визначеними формами діяльності з підтримання або відновлення миру, як превенція конфліктів і підтримання миру.

Операції з приборкування до миру відрізняються тим, що в умовах відсутності у керівництва місії власних ресурсів, потрібних для імплементації волі світової спільноти, використовується такий засіб примусу, як загроза звернення до компетентних міжнародних інститутів стосовно негайного застосування сили.

Операції з приневолення до миру відрізняються від дій з примушення до миру зниженим ступенем коерцитивності і займають проміжне положення між діяльністю з відновлення міжнародного миру і підтримання міжнародного миру. Операції цього типу проводяться, коли сторони конфлікту під тиском світової спільноти вимушені погодитися на розв'язування конфлікту мирними засобами, але нестабільна ситуація погрожує новим озброєним протистоянням сторін. Процес мирного врегулювання засновується лише на загрозі світової спільноти

застосувати силу відносно учасників конфлікту через використання військового контингенту, який дислокується безпосередньо в зоні конфлікту. Коерцитивний характер операції обумовлює порівняльно великий обсяг владних повноважень поліцейського персоналу.

Операції примушення до миру, головним елементом яких є військовий компонент, проводяться при відсутності у сторін конфлікту волі щодо його розв'язування і характеризуються максимальним ступенем коерцитивності. Мандат операцій, заснований на положеннях ст. 42 Статуту ООН, припускає практичне необмежене застосування сили до учасників збройного конфлікту з метою змусити їх підкоритися волі світової спільноти (наприклад, операції багатонаціональних сил по визволенню Кувейту в 1991 р.). Таким чином, діяльність з примусового встановлення миру за своїм ступенем коерцитивності наближається до бойових дій. Протилежної точки зору притримується американська військова доктрина, яка відносить дії НАТО до категорії операцій з примушення до миру, які прийняли характер бойових дій у підтримку дипломатичних зусиль з відновлення миру [33, р.593].

Типологізація форм діяльності з підтримання або відновлення миру за критерієм коерцитивності, крім теоретичного, має і практичне значення. Спостерігається певна кореляція між ступенем коерцитивності і обсягом владних повноважень у міжнародного персоналу операції на користь миру, зокрема, поліцейського.

Традиційно під операціями з примушення до миру, які є однією з форм діяльності із відновлення міжнародного миру, розуміється комплекс заходів, що передбачають відповідно до розділу VII Статуту Організації Об'єднаних Націй і за санкцією Ради Безпеки ООН застосування збройних сил з метою відновлення миру. Дії щодо примусового розв'язування конфліктів застосовуються, коли загрозу міжнародному миру і безпеці неможливо усунути мирними заходами або, іншими словами, коли сторони-антагоністи відмовляються

підкоритися волі світового співтовариства стосовно мирного врегулювання конфлікту. Імплементация волі світової спільноти щодо встановлення миру можлива виключно через застосування сили. Таким чином, максимально високий рівень коерцитивності є характерною і невід'ємною рисою цієї діяльності. Примушення до миру в своєму крайньому вираженні може набувати форму бойових дій, внаслідок чого провідним структурним елементом операцій цього типу є військовий компонент. Правовою базою операцій є норми розділів VII „Дії відносно загрози миру, порушень миру і актів агресії” та VIII „Регіональні угоди” Статуту ООН. Основними суб'єктами діяльності з примусового розв'язування конфліктів можуть виступати, як правило, міжнародні організації, держави-члени міжнародних організацій, коаліції держав тощо. Підвищений рівень коерцитивності операцій з примусового розв'язування конфліктів обумовлює широкі владні повноваження їх персоналу відносно застосування сили і озброєння, зокрема: мандат місії припускає практичне необмежене застосування сили стосовно учасників конфлікту з метою змусити їх підкоритися волі світової спільноти.

Операції з примушення до миру мають низку відмінностей від операцій з підтримання до миру:

- можуть проводитися в умовах ведення бойових дій, а не припинення вогню;
- хоча би одна сторона заперечує проти введення міжнародного контингенту;
- припинення вогню нав'язується сторонам-учасницям конфлікту силою, всупереч їх бажанню;
- міжнародні сили втрачають у цих умовах свої нейтралітет і неупередженість.

З військової точки зору операції з примушення до миру мають низку характерних рис. Війська, що беруть участь в операціях цього

виду, повинні мати потенціал, який перевершує потенціал противника, і через те мають, крім легкого, також і важке озброєння. При цьому, необхідно вважати, що головною метою цих операцій є не досягнення військової перемоги над противником, а початок мирних переговорів, спрямованих на врегулювання конфлікту [40, р. 12]. Проведення цих операцій, як правило, пов'язано з втратами серед особового складу, що може зробити їх непопулярними серед громадськості. Вважається, що військові контингенти з примушення до миру не можуть бути розгорнуті у війська з підтримання миру, оскільки вони вже ніколи не будуть розглядатися місцевим населенням абсолютно неупередженими. Оскільки вторгнення іноземних військ навіть для примушення до миру не в змозі вирішити всіх проблем, які полягають в основі внутрішнього державного конфлікту, воно може привести не до початку мирних переговорів, а до відновлення бойових дій ще в більшому масштабі [30, с. 137].

Завдання примушення до миру, як правило, не можуть вирішувати сили з підтримання миру, оскільки вони не мають необхідного для цього військового потенціалу. Враховуючи нездатність ООН реалізувати положення ст. 43 Статуту в частині формування сил, здатних виконувати функції примушення до миру, починаючи з 1991 р., ці завдання вирішувалися державами-членами організації на підставі ст. 53.

Оскільки ці операції часто пов'язані з порушенням суверенітету держав, які відмовляються від укладання миру, то легітимність їх проведення належить від наявності відповідного міжнародного мандата, як правило, у вигляді рішення Ради Безпеки ООН [39, р. 219]. Разом з тим треба помітити, що ст. 53 Статуту передбачає використання Радою Безпеки регіональних угод та органів для примусових дій виключно під його керівництвом. Але відсутність у Статуті положень, які розкривають зміст терміну „керівництво”, обумовлюють наявність різних підходів до

інтерпретування п. 1 ст. 53 і ставлять під сумнів легітимність низки операцій з примушення до миру.

З урахуванням особливостей правової бази операцій з примушення до миру в науковій думці їх диференціюють на „традиційні” і „неомирні”. До традиційних відносяться операції, які повинні проводитися на підставі ст.ст. 42-43 Статуту ООН. До неомирних – операції з примушення до миру, право на проведення яких РБ ООН делегує державам-членам організації на підставі ст. 53. До таких операцій можуть бути віднесені, наприклад: військові дії коаліції держав; акції з перехоплення танкерів, які перевозили нафту; військове втручання у конфлікт [33, р.593].

Застосування заходів інституційного характеру із застосуванням збройних сил властиво лише організаціям, які займаються питаннями міжнародного миру і безпеки. Такі заходи є реакцією на порушення інтересу, спільного для держав цього регіону або всього світу, який охороняється міжнародним правом. Цей спільний інтерес – міжнародний мир і безпека на регіональному або глобальному рівнях [32, с. 28].

До регіональних організацій, які брали активну участь у міжнародній діяльності з відновлення миру примусового характеру, в першу чергу, слід віднести Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), Західноєвропейський Союз (ЗЄС) і Європейський Союз (ЄС). Останніми роками підвищується активність і інших регіональних організацій, наприклад, африканських [30, с. 137].

В офіційних документах НАТО неодноразово підкреслювалося, що ця організація має однією із своїх основних цілей підтримання міжнародного миру. Згідно з положеннями ст.ст. 5 і 7 Північноатлантичного договору в разі збройного нападу на одну або декілька держав-учасниць організації про те, що трапилося, і прийняті членами НАТО відповідні акції негайно повідомляється Рада Безпеки

ООН. Згідно з положеннями ст. 51 Статуту ООН ці акції припиняються, коли РБ ООН вживає заходів з відновлення і підтримання міжнародного миру і безпеки. Разом з цим, дії НАТО з урегулювання низки регіональних конфліктів не відповідали цілям і принципам Статуту ООН. Більш того, у деяких випадках політика членів НАТО не надавала ООН можливості реалізувати свій потенціал, що приводило до затягування конфлікту [32, с. 28]. Відповідно до Стратегічної концепції організації, що була прийнята на римській зустрічі керівників держав-членів НАТО в листопаді 1991 р., організація визнає великий потенціал таких мирних засобів урегулювання конфліктів, як діалог і співробітництво. В зв'язку з цим була підкреслена необхідність співробітництва з такими міжнародними організаціями, як Нарада з безпеки і співробітництва у Європі, Європейський Союз, ООН.

Політичною основою для участі Північноатлантичного альянсу в операціях з підтримання і відновлення миру стали рішення зустрічі міністрів іноземних справ країн-членів НАТО в Осло в червні 1992 р., коли була виражена готовність підтримати діяльність з урегулювання регіональних конфліктів у межах НБСЄ шляхом надання відповідних сил і засобів цієї організації. На питаннях діяльності з підтримання і відновлення миру сконцентрована діяльність Ради НАТО із співробітництва та програми „Партнерства заради миру”, яка проводиться альянсом [33, р.593].

З Організацією Північноатлантичного договору тісно пов'язаний Західноєвропейський союз (ЗЄС), діяльність якого слід розглядувати в контексті тенденції з розв'язування локальних конфліктів силами регіональних організацій, що намітилися протягом 90-х років. У завдання ЗЄС входить, зокрема, надання відповідно до Статуту ООН військової та іншої взаємодопомоги як щодо підтримання міжнародного миру і безпеки, так і протидії будь-якої агресивної політики [32, с. 28]. Згідно з Маастрихтською декларацією 1991 р. Західноєвропейський

Союз розглядається як європейське крило НАТО. ЗЄС не має ані власних військових або поліцейських сил, ані постійно діючими командними структурами. Сили і засоби для проведення операцій виділяються державами-учасницями Союзу за принципом ad hoc. З цією метою Штаб з планування ЗЄС формує базу даних стосовно сил і засобів, які можуть бути надані в розпорядження організації національними урядами, що оновлюється щорічно. У разі виникнення кризи в зоні відповідальності ЗЄС рада Союзу приймає рішення щодо доцільності втручання організації в справу врегулювання конфлікту. Постійна рада сумісно зі Штабом з планування і Оперативним центром розроблює відповідний план дій. У разі прийняття позитивного рішення стосовно проведення операції Рада ЗЄС визначає: склад її учасників, систему управління, державу, представник якої повинен бути призначеним командуючим, а також її фінансування.

Слід визначити, що щорічним бюджетом ЗЄС передбачено виділення спеціального фонду для покриття витрат, пов'язаних з початковим етапом розгортання операції на користь миру. Кожні п'ять років організацією проводяться вчення щодо відпрацювання дій у разі виникнення кризових ситуацій.

У так званій „Петерсбергській декларації” (1992 р.) ЗЄС висловила свою підтримку діяльності з підтримання або відновлення миру, яка проводиться по лінії НБСЄ і ООН. Відповідно до Декларації Західноєвропейському союзу відводиться роль організатора проведення військових операцій у гуманітарної і миротворчих сферах, а також там, де це стосується розв'язання кризових ситуацій [37, с. 25].

ВИСНОВКИ

В ході дослідження особливостей кримінальної відповідальності у міжнародному публічному праві було досягнень наступних висновків.

Історичні етапи становлення та розвитку міжнародно-правового механізму кримінальної відповідальності у міжнародних публічних відносинах безпосередньо пов'язаний із формування держав, встановленням влади на певній території, набуття державою суверенітету та міжнародної правосуб'єктності. Особливого значення питання міжнародної кримінальної відповідальності держав набуло після II Світової війни та проведення Токійського і Нюрнберзького трибуналу, метою яких було засудження не тільки злочинців, що вчинили злочини проти людства, але й засудження опосередковано держав з нацистською ідеологією.

На відмінну від цивільно-правової відповідальності держав, у відповідності до якої держава відповідає за принципом «приватної особи» (господарюючого суб'єкта) через систему міжнародного арбітражу, кримінальна відповідальність держав частково залишається поза увагою міжнародно-правового права та його функціонально-інституційних складових.

Підставами притягнення держави до кримінально-правової відповідальності держав є настання таких наслідків, як:

- загибель етнічних груп населення;
- створення умов, в т.ч. і соціальних, екологічних та економічних, які призводять до знищення народностей та націй;
- захоплення, окупація та анексія території суверенних, незалежних держав;
- агресивна та/або гібридна війна тощо.

Дії держави, які призводять до зазначених наслідків кваліфікуються з точки зору безпосередньої діяльності держав як у

внутрішній політиці, так і в міжнародно-приватних відносинах.

Кримінально-правове діяння держави характеризується наступним:

- агресивна недоброзичливе відношення держави до інших учасників міжнародних відносин та/або несе суспільну небезпеку для соціуму в середині держави;

- бути протиправним (ненормативним).

В сучасній правовій доктрині окремі науковці (К.Важна, В.Архипенко) відстоюють позицію кримінальної відповідальності держави, а не тільки її окремих відповідальних посадових осіб, представників держави чи органів.

За аналогією кримінальної відповідальності юридичних осіб способами реалізації кримінальної відповідальності держави є:

- штраф;
- ліквідація;
- реорганізація;
- економічні санкції та інші.

Слід зауважити, що такі способи можуть бути застосування до держави з певними додатковими умовами, оскільки здійснити реорганізацію чи ліквідацію окремих держав не уявляється можливим.

Застосування заходів кримінально-правової відповідальності за вчинення державою кримінально-правового діяння може негативно відобразитися на громадянах країни, іноземних громадян та особах без громадянства, які перебувають на її території.

Напрямами розвитку міжнародно-правового механізму кримінально-правової відповідальності є створення єдиного кодифікованого законодавства в сфері притягнення держав до відповідальності, який буде містити:

- норми, що визначають об'єкти міжнародно-правового захисту;
- дії, що будуть визнаватися кримінально-правовими діяннями

держави;

- санкції, які будуть застосовуватися у випадку притягнення держави до кримінально-правової відповідальності у міжнародному публічному праві.

Окремі науковці визначають, що поряд із кримінально-правовою відповідальністю необхідно розглядати питання відповідальності народів, проте, на нашу думку така теза не є обґрунтованою, оскільки неможливо притягнути до кримінальної відповідальності окремих представників народу держави.

Опосередкований механізм притягнення держави до кримінально-правової відповідальності полягає у притягненні її посадових осіб до міжнародної кримінальної відповідальності. Більшість країн світу містять у національному кримінальному законодавстві положення, щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти миру та безпеки, злочинів проти людства, злочинів проти міжнародного порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648–1918): підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. А. Хижняк. К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2009. 224 с.
2. Lastovskyi, Valerii. "Історія міжнародних відносин: теоретичний формат." Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти 2 (2018): С. 34-43.
3. Прохорова, А. Історія міжнародних відносин. Одіссос. *Актуальні проблеми всесвітньої історії*. Матеріали VI-ї міжнародної конференції «Одеські читання–2017». Одеса: Поліграфічна фірма ТОВ «Удача», 2017. 270 с.
4. Тиский М.Г. Теорія та історія міжнародних відносин : робоча програма нормативної навчальної дисципліни підготовки бакалавра напрму 6.030104 Політологія; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Кафедра політології та державного управління. Луцьк, 2015. 26 с.
5. Вівчар, І.В. Роль дипломатичного протоколу в історії міжнародних відносин. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії* 2020. Вип. 32 (2020): 204-207.
6. Брусиловська, О.І., Коваль І.М. Історія міжнародних відносин (сер. III тис. до н. е.-сер. XVII ст. н. е.). (2013).
7. Азізов, Ф.Б. Актуальні проблеми всесвітньої історії, міжнародних відносин та зовнішньої політики України. *ББК 63.3 (4Укр) я 431 У 45* (2017): 182 с.
8. Совач, Ю.В. Історія розвитку міжнародних відносин: кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»; наук. керівник к.юрид.н., доц. О. М. Гладенко ; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський держ. ун-т, Ф-т

бізнесу і права, Кафедра публічного та міжнародного права і правоохоронної діяльності. Херсон: ХДУ, 2021. 38 с.

9. Мартинов, А. (2016). Нова холодна війна” як прояв кризи постбіполярної системи міжнародних відносин. Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія:: Історія, міжнародні відносини, (17), 237-244.

10. Шипка, Р. (2012). Моделі міжнародних переговорів. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини, (30), 87-92.

11. Коппель, О., & Пархомчук, О. (2017). Виникнення системності в міжнародних відносинах. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії, (15), 184-191.

12. Гірман, А., & Ширшова, Я. (2020). Регіональні аспекти міжнародних відносин: історія та сучасність. Матеріали конференцій МЦНД, 108-109.

13. Салабай, В. Ф., Дудко, І. Д., Чуб, М. П., & Борисенко, М. В. (2006). Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ–ХХІ ст.: навч. посіб. К.: КНЕУ.

14. Лиман, С. І., & Парфіненко, А. Ю. Нормандські формати: відомий регіон як актор та символ у міжнародних відносинах х–ххі ст. стратегічні напрями зовнішньої політики європейського союзу, 93 с.

15. Проблеми відповідальності держави: матер. міжнар. наук.-практич. конф. (м. Одеса, 8 квітня 2016 р.). Одеса : Фенікс, 2016. 154 с.

16. Рубан, К.П. (2019). Перспектива гібридних кримінальних судів для України як міжнародно-правовий механізм забезпечення прав людини. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали, 556 с.

17. Герасименко, М. (2020). Деякі аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення геноциду. Вісник Пенітенціарної асоціації України, (3), С. 130-136.

18. Гутник В. В. Кримінально-процесуальні гарантії учасників міжнародних збройних конфліктів (міжнародно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / В. В. Гутник; кер. роботи В. М. Репецький; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2010. 18 с.

19. Скрильник, О. О. (2019). Відповідальність за здійснення воєнних злочинів: міжнародно-правовий аспект. Журнал східноєвропейського права, (59), 65-73.

20. Кучевська С.П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Кучевська Світлана Петрівна. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 331 с.

21. Пристайко, В. В. (2020). Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. вітальне слово директора Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, 461 с.

22. Нуруллаєв, І. С. О. (2009). Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією: монографія. К.: Алерта.

23. Пилипенко, В. П. (2021). До питання щодо реалізації міжнародно-правової відповідальності російської федерації за скоєння злочину агресії та інших міжнародних злочинів. правові новели, 131 с.

24. Житний, О. О. (2011). Деякі проблеми юрисдикції законодавства України про кримінальну відповідальність (з огляду на його співвідношення з нормами міжнародного права).

25. Червякова, О. В. (2020). Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. Форум права, 61(2), 150-162.

26. Панцырев Ю.А. Укрепление всеобщего мира и ООН. 70-е годы. М.: Академия наук СССР. Институт всеобщей истории, 1989. 173 с.
27. Бабак В.А. Региональные конфликты в свете взаимоотношений Восток – Запад. Проблемы урегулирования региональных конфликтов в современных условиях (Сборник дискуссионных статей). Отв. ред. Бабак В.А., Федулова Н.Г. М.: Институт мировой экономики и международных отношений, 1991. 198 с.
28. Нешатаева Т.Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании. 2-е изд. М.: Дело, 1999. 272 с.
29. Тускоз Жан. Міжнародне право: Підручник. Пер. з франц. К.: АртЕк, 1998. 416 с.
30. Александрова Э.С. ООН: объединенные действия по поддержанию мира. - М.: Международные отношения, 1978. 190 с.
31. Всестороннее рассмотрение всего вопроса об операциях по поддержанию мира во всех их аспектах: Доклад Специального комитета по операциям по поддержанию мира. URL: <http://www.un.org/russian/peace/pko/doc/a56-863.html> (дата звернення: 13.10.21).
32. Международные организации системы ООН: Справочник/ Сост. А.А. Титаренко. – М.: Междунар. отношения, 1990. 192 с.
33. Eriksson M., Wallensteen P., Sollenberg M. Armed Conflict, 1989-2002. Journal of Peace Research, vol. 40, no. 5, 2003, pp. 593
34. Gamba V. and Potgieter J. Multifunctional Peace Support Operations. Evolution and Challenges // ISS Monograph Series. No. 8, January 1997. 84 pp.
35. An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peace-making and Peacekeeping. Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992.

A/47/277 – S/24111 17 June 1992 . Bothe M., Dorschel T. (Ed.) UN Peacekeeping - A Documentary Introduction. - The Hague/London/Boston: Kluwer Law International, 1999. pp. 1-28

36. Рекомендации по подготовке и командировании работников органов внутренних дел Украины в Гражданскую полицию сил ООН по охране: указание МВД Украины от 9 марта 1995 г. № 6/1-451

37. Обзор материалов по теме «Поддержание мира». Vienna: 1st CIVPOL Management Seminar. Handout, 6-10 August 2001. 10 с

38. Basic Facts About the United Nations. New York: United Nations, 1995. 342 pp.

39. Boutros Boutros-Ghali. Confronting New Challenges. 1995. Annual Report on the Work of the Organization from the Forty-ninth to the Fiftieth Session of the General Assembly. New York: United Nations, 1995, 382 pp.

40. Про проведення навчально-організаційних зборів кандидатів для направлення до підрозділів Цивільної поліції ООН у колишній Югославії: розпорядження МВС України від 11 березня 1997 р. № 49